BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA AHLOQIY-HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Shukurova Nilufar Gayratovna
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.17598243

Annotatsiya. *Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida huquqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari ko'rib chiqilgan. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik va ijtimoiy xususiyatlari tahlil qilinib, huquqiy tarbiya jarayonida o'yin va interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etilgan.*
Kalit so'zlar: *huquqiy madaniyat, boshlang'ich sinf o'quvchilari, huquqiy tarbiya, ijtimoiylashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari.*
Аннотация: *В статье рассмотрены педагогические основы формирования правовой культуры у учащихся начальной школы. Проанализированы психологические и социальные особенности детей младшего школьного возраста, подчеркнута эффективность использования игровых и интерактивных методов в процессе правового воспитания.*
Ключевые слова: *правовая культура, начальное образование, правовое воспитание, социализация, личностно-ориентированный подход, интерактивные методы, игровые технологии.*

Jamiyat taraqqiyoti va davlat barqarorligining muhim omillaridan biri — fuqarolarning huquqiy madaniyat darajasidir. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatning shakllanishi, insonning ijtimoiy hayotdagi faol ishtirokini ta'minlaydi, uni o'z huquq va majburiyatlarini biladigan, qonunlarga hurmat bilan qaraydigan, mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shu boisdan, huquqiy madaniyatni rivojlantirish jarayonini shaxs kamolotining eng erta bosqichlaridan — boshlang'ich ta'lim davridan boshlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari, shaxsiy fazilatlari, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko'nikmalari shakllanayotgan davrda bo'ladilar. Ular ilk bor jamoa hayotida yashash, umumiy qoidalarga rioya etish, o'z fikrini himoya qilish, hamkorlik qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Shu sababli, aynan ushbu yoshda huquqiy tushunchalar, adolat, burch, javobgarlik, halollik va qonunlarga rioya etish kabi qadriyatlarni shakllantirish yanada samarali natijalar beradi.

Maktab — bu o'ziga xos ijtimoiy tizim, shartli ravishda "kichik davlat" sifatida talqin etilishi mumkin. Chunki aynan shu muassasada bola jamiyat hayotining me'yor va qadriyatlarini o'zlashtiradi, o'zining huquq va majburiyatlarini anglay boshlaydi. Shu jarayonda unda adolat, mehr-shafqat, mas'uliyat va insonparvarlik kabi axloqiy-ijtimoiy fazilatlar shakllanadi.

Kichik maktab yoshi, o'z-o'zini anglashning boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Bu davrda bola "Men kimman?", "Qanday insonman?", "Boshqalardan qanday farq qilaman?" kabi savollar orqali o'zini va atrofdagi insonlarni idrok etadi. Shu tariqa, u o'z huquq va imkoniyatlarining chegaralarini anglaydi, ularni amaliy faoliyatda sinab ko'rish orqali huquqiy

madaniyatining dastlabki poydevorini yaratadi. Bola o‘z huquqlari va imkoniyatlari doirasini faol kengaytiradi hamda ularning chegaralarini tushunib boradi.

Huquqiy tarbiya — bu shaxsni ijtimoiylashtirishning muhim komponenti bo‘lib, insonning yashash muhitiga faol moslashuvini, tabiat va jamiyatdagi qonun-qoidalarga mas’uliyatli munosabatini ta’minlaydi. U bolaning o‘zini mamlakat fuqarosi sifatida anglashiga yordam beradi. Hatto eng oddiy huquqiy madaniyat ham insonning o‘z “men”ini anglash, o‘z shaxsiy qadriyatlariga hurmat bilan qarash, boshqalarni ham qadriyat sifatida qabul qilishni talab etadi.

Bolalarning o‘z huquqlari bilan tanishishi va ularni himoya qilishga o‘rganishi tarbiyada shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Bu yondashuv bolada mustaqil fikrlashni, tanlov erkinligini, o‘ziga bo‘lgan ishonchni va o‘zini namoyon etish imkoniyatini kengaytiradi. Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika bolaning real ehtiyoj va manfaatlariga asoslanadi. Pedagogning vazifasi — o‘quvchining o‘ziga, atrofdagilarga va jamiyatga nisbatan to‘g‘ri munosabatni shakllantirishiga yordam berishdir.

Zamonaviy pedagogika ilg‘or ta’limiy g‘oyalarga tayangan holda, bolalikni jamiyat uchun foydali faoliyatga tayyorgarlik bosqichi sifatida emas, balki inson hayotining o‘ziga xos, mustaqil qimmatga ega davri sifatida ko‘radi. Shu sababli bola hech qachon biror maqsadga erishish vositasi sifatida qaralmasligi lozim. U tug‘ilganidan boshlab barcha huquqlarga ega bo‘lgan, e’tibor va qo‘llab-quvvatlashga loyiq rivojlanayotgan shaxsdir.

Shu bilan birga, bolalarda hayotiy tajribaning yetishmasligi va xavf hissining sustligi ularni osonlikcha aldov yoki jinoyat qurboniga aylantirishi mumkin. Yaxshilik va yomonlik haqidagi aniq tasavvurlar hali to‘liq shakllanmaganligi bois, ular jinoyatchilar uchun qulay nishon bo‘lib qolishadi. Shu sababli huquqiy bilimlarni berish jarayonida hayotiy misollar asosida ishlash nihoyatda muhimdir. Huquqning himoya funksiyasiga muvofiq tarzda, bolalarni turli xavf-xatarlardan ogohlantirish huquqiy ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lishi lozim.

Huquqiy tarbiyaning samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri — maktab va oilada yagona axloqiy-huquqiy tarbiyaviy muhitni yaratishdir. Bunday muhitda hurmat va talabchanlik uyg‘unligi, bolalarning huquqlarini himoya qilish, majburiyatlarni bajarishga o‘rgatish, ijobiy emotsional atmosfera va kattalarning shaxsiy namunasini ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini — hissiy sezgirlik, samimiylik, faollik va o‘yin faoliyatiga bo‘lgan ehtiyojni inobatga olgan holda, huquqiy tarbiya jarayonini o‘yin va interfaol shakllarda tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Eng samarali usullar sifatida didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar (dramatizatsiya), psixologik treninglar, ertak va hikoyalar asosidagi mashg‘ulotlar, hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish, plakat va rasm chizish, “men va oilam” mavzusidagi kichik kitobchalar tayyorlash kabi faol metodlar e’tirof etiladi.

Shunday qilib, boshlang‘ich ta’lim davrida o‘quvchilarda huquqiy madaniyatni rivojlantirish — bu nafaqat huquqiy bilimlarni o‘rgatish, balki shaxsning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, uni ijtimoiy hayotga faol tayyorlash va huquqiy ongli inson sifatida kamol toptirishning asosiy bosqichidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Satvoldiyev F. A. *Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari*. Namangan: NamDU nashriyoti, 2024. www.namdu.uz

2. Yoqubov J. *Huquqshunoslik* (darslik). Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2006. www.namdu.uz
3. Qilichova M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berishning o'ziga xos xususiyatlari." *Maktabgacha ta'lim jurnali*, 2022. presedu.jdpu.uz+1
4. "O'zbekiston: Yuksak huquqiy ong va huquqiy madaniyat – rivojlanish garovi." *Ommaviy axborot materiallari*, 2024. uzbekistan.org.ua
5. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim sohasidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami. Toshkent: 2013.